

ПРОЦЕС ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ У ПРОФЕСІЙНОМУ САМОВИЗНАЧЕННІ

Я. С. Шкаруна, м. Луганськ

Аналізується процес прийняття рішення у професійному самовизначенні, механізми та закономірності цього процесу.

Ключові слова: прийняття рішення, професійне самовизначення.

Анализируется процесс принятия решения в профессиональном самоопределении, механизмы и закономерности этого процесса.

Ключевые слова: принятие решения, профессиональное самоопределение.

In the article a decision-making process in professional self-determination is analysed, the mechanisms and laws of this process are highlighted.

Key words: decision-making, professional self-determination.

Проблема. Професійне самовизначення – це найважливіший етап соціалізації особистості; це процес самостійного і усвідомленого пошуку сенсів професійної діяльності і життєдіяльності загалом, а також сенсу самого процесу самовизначення. У нашому розумінні професійне самовизначення – це тривалий внутрішній процес пошуку людиною своєї професії, формування для себе професійних позицій, перспектив, життєвих планів і цілей. Серед етапів професійного розвитку етап вибору професії має найбільше значення, адже від правильності цього вибору багато в чому залежить успішність і продуктивність професійної діяльності людини, реалізація нею особистого потенціалу.

Наше дослідження стосується професійного самовизначення майбутніх практичних психологів. Актуальність цього дослідження зумовлена перш за все соціальною значущістю діяльності практичного психолога, орієнтованої на допомогу іншим людям у найскладніших життєвих ситуаціях. Ефективному професійному самовизначенню практичного психолога сприяє усвідомлення ним цінностей і сенсу свого професійного вибору, професійної діяльності, її значення для самого себе й ролі в суспільній системі виробничих відносин. Під час навчання у вузі студент засвоює систему основних ціннісних уявлень, що характеризують дану професійну спільноту, оволодіває знаннями, уміннями, навичками, важливими для майбутньої професійної діяльності. У цей період розвиваються професійно важливі особистісні якості, починає формуватися професійна самосвідомість.

Отже, професійне самовизначення – істотна сторона процесу розвитку особистості. Науковий інтерес до теми професійного самовизначення студентів-психологів зумовлений тим, що, по-перше, прогрес

науки, ускладнення соціальних відносин вимагають постійного розвитку й удосконалення підготовки кожного фахівця; по-друге, незавершеність професійного самовизначення, його тривалість у багатьох випадках стає причиною недостатньої задоволеності частини людей своєю професією і зниження ефективності діяльності.

Мета статті: теоретично обґрунтувати та експериментально дослідити особливості смислового вибору як чинника професійного самовизначення майбутніх практичних психологів; розробити психологічну модель формування ефективного професійного самовизначення.

Об'єкт дослідження: процес професійного самовизначення майбутніх практичних психологів.

Предмет дослідження: особливості смислового вибору як чинника професійного самовизначення майбутніх практичних психологів.

За останні десятиліття інтерес дослідників до проблеми професійного самовизначення особистості помітно зріс. Чималий внесок зроблено представниками психологічної і педагогічної науки, серед яких, зокрема, Є. О. Климов (психологічна характеристика професійної діяльності), М. С. Пряжников (використання ігрових технологій у груповому консультуванні), О. В. Сухарев (психологічні механізми розвитку трудового і професійного самовизначення), О. Т. Ростунов (формування професійної придатності), Г. С. Никифоров (роль професієзнавства як інформаційної бази вибору професії).

Самовизначення особистості в контексті формування життєвої позиції, перспектив саморозвитку і самоактуалізації висвітлено в працях К. О. Абульханової-Славської, Н. В. Головки, Л. Н. Когана, І. С. Кона та ін., які розглядають самовизначення особистості як з'ясування людиною своїх соціальних ролей і пошук свого місця в системі соціальних відносин.

Існує чимало психологічних досліджень, присвячених розглядові ситуації вибору професії. Найбільш розробленою в тематиці вибору є *проблема прийняття рішень*. Термін "прийняття рішення" належить до понятійного апарату психології, соціології, філософії, тому існують різні рівні аналізу та дослідження процесу прийняття рішень. На рівні психологічного аналізу процеси прийняття рішень вивчають під кутом зору детермінант і механізмів їх забезпечення в конкретних сферах психічної активності людини. А. Т. Москаленко і В. Ф. Сержантов пов'язують процес прийняття рішення з активністю особистості. Коли людина стикається з проблемою ціннісного, морального або сенсожиттєвого самовизначення, вона перебуває в ситуації прийняття рішення. У філософії поняття прийняття рішення пов'язане з проблемою вільного вибору. Виділяють також рівень соціально-психологічних досліджень прийняття рішень, де цей процес розглядають у контексті

соціальної поведінки та соціальної взаємодії людини (Г. М. Андрєєва, Е. Дюркгайм, А. В. Петровський).

Велике значення для теоретичного аналізу професійного самовизначення мала концепція В. А. Полякова і С. Н. Чистякової. Дослідники описують професійне самовизначення як багатомірний і багатоступеневий процес, який у межах соціально-психологічного підходу можна розглядати як процес поетапного прийняття рішень, і саме тому слід чітко визначити сутність саме акту прийняття рішення як найважливішого елементу процесу професійного самовизначення [1]. Н. Ф. Наумова зосереджує увагу на особистісному або екзистенційному виборі, що знайшло розгорнуту концептуалізацію в теорії цілеспрямованої поведінки [2]. Д. О. Леонт'єв і Н. В. Пилипко аналізують вибір з позиції діяльнісного підходу, визначаючи його як складноорганізовану діяльність, що має свою мотивацію та операціональну структуру. Ця діяльність ґрунтується на усвідомленні й осмисленні різних сторін та аспектів наявних альтернатив, розширенні й упорядкуванні системи суб'єктивних конструктів [3]. Ю. Козелецький розглядає вибір у структурі алгоритмічної моделі, пропонуючи цілу систему прийняття рішення. Власне виборіві, на його думку, передують такі процеси: формування уявлення про завдання; оцінювання результатів; прогнозування майбутніх умов [4].

Прийняття рішення в сучасній психології розглядають як ключовий етап процесу переробки інформації на всіх рівнях психічної регуляції в системі цілеспрямованої діяльності людини й найбільш узагальнено визначають як формування дій та операцій, що знижують вихідну невизначеність проблемної ситуації. Існують різні концептуальні підходи до вивчення процесу прийняття рішення, які виносять цю проблему на перехрестя діяльнісного (Ф. Ю. Василюк, В. В. Знаков, О. М. Леонт'єв, Д. О. Леонт'єв), суб'єктного (К. О. Абульханова-Славська, А. В. Брушлинський, С. Л. Рубінштейн, В. О. Татенко) і вчинкового (М. М. Бахтін, В. А. Роменець) підходів, екзистенційної (Р. Мей, В. Франкл, І. Ялом) та глибинної (Е. Берн, К. Горні, З. Фрейд) психології. Феномен прийняття рішення вивчають також у психології особистості, психології мислення, творчості, управління (Ю. М. Забродін, Л. М. Карамушка, В. О. Моляко, Я. О. Пономарьов, Т. М. Титаренко, О. К. Тихомиров) і розглядають у контексті різних видів діяльності людини. Відповідно до галузі психологічного дослідження вирізняють пізнавальні, творчі, конструкторські, управлінські, педагогічні та інші рішення. Це дає підстави говорити про процес прийняття рішення як універсальну форму організації людської активності в будь-якій сфері життя.

Механізми прийняття рішень привертали й привертають до себе увагу багатьох дослідників (Р. Акофф, П. К. Анохін, М. О. Бернштейн, Дж. Брунер, Ф. Емері, Ю. Козелецький, Т. В. Корнілова, О. К. Тихо-

миров). Ідеться про різні аспекти процесу прийняття рішення, зокрема здійснення вибору. Прийняти рішення означає обрати певну мету й спосіб дій, надати їм перевагу перед іншими (Г. Балл, Ф. Ю. Василюк, У. Джеймс, Д. О. Леонтєв, Н. Ф. Наумова, Е. Фромм). Однак, як свідчать результати досліджень професійного самовизначення, альтернативи вибору не завжди усвідомлюються людиною. У цьому випадку її дії і рішення мають нібито “вимушений” характер, коли вона діє під тиском обставин, власного емоційного стану та ін. Висвітлення цієї проблеми в контексті принципу детермінізму дає змогу розкрити особливості свідомого, суб’єктного прийняття рішення та здійснення вибору [5, с. 8].

В. М. Чернобровкін розглядає проблему прийняття рішення в педагогічній діяльності та механізми, закономірності й особливості розгортання активності педагога в проблемних педагогічних ситуаціях. Дослідник аналізує і вивчає процес прийняття рішення на діяльнісному, поведінковому та ціннісному рівнях. На діяльнісному рівні активність учителя забезпечується дією чинників цільової детермінації. В основі прийняття рішення на цьому рівні лежить чинник усвідомлення й постановки педагогічної мети, зміст якої спрямовує та регулює цей процес. Детермінантами прийняття рішення на поведінковому рівні активності вчителя є зовнішньоситуаційні і внутрішньопсиходинамічні чинники. До перших належать впливи й стимули, до других – афективно-поведінкові патерни. На ціннісному рівні детермінації діяльність учителя набуває ознак ціннісно-сислової активності. Чернобровкін також запропонував рефлексивно-цільовий тренінг формування в учителів умінь прийняття ефективних педагогічних рішень [5].

У вітчизняній психології прийняття рішення розглядають передусім як продуктивний процес, оскільки він має певні результати – новоутворення у вигляді нових цілей, мотивів, оцінок, настановлень [6]. Зарубіжна психологія особистості поняття прийняття рішення пов’язує більше з внутрішнім конфліктом (К. Юнг, З. Фройд та ін.).

Сьогодні виділяють різні підходи до аналізу процесу прийняття рішення. З позиції системного підходу психологічні механізми рішення розглядають як багаторівневі системні утворення, в яких кожний рівень, утримуючи загальний зміст процесу рішення, має свою специфіку. Функціональний підхід до аналізу прийняття рішення пов’язаний з традиціями дослідження вирішення задач, що розглядають у психології як процес, котрий має певні стадії: виявлення проблемної ситуації; формулювання мети подальших дій; висування, оцінювання та вибір такого варіанта рішення, який забезпечив би потрібний результат [5, с. 13].

Отже, ґрунтуючись на ретельному аналізі викладеного вище матеріалу, можемо зробити такі висновки.

Існують численні психологічні дослідження, що розглядають психологічні чинники, механізми професійного вибору, процес прийняття рішення, мотивацію вибору професії, внутрішню діяльність вибору в ситуації професійного самовизначення та ін. Але недостатня вивченість смислового вибору у професійному самовизначенні майбутніх практичних психологів призводить до того, що процес професіоналізації та особистісне зростання зазвичай мають спонтанний і некерований характер, що позначається на ефективності професійної діяльності і створює чимало проблем в адаптації психолога до професійної діяльності. Тому такі аспекти проблеми, як прийняття та осмислення свого професійного вибору, вимагають додаткового дослідження.

Подальші розвідки в означеній проблематиці мають широкі перспективи: буде розроблено психологічну модель формування ефективного професійного самовизначення майбутніх практичних психологів; подальшого розвитку набудуть наукові уявлення про сутність і зміст смислового вибору як чинника професійного самовизначення майбутніх практичних психологів; буде удосконалено критерії визначення смислового вибору, процесу прийняття рішення та методологічні підходи до розроблення комплексного психологічного супроводу для підвищення рівня ефективного професійного самовизначення майбутніх практичних психологів. Результати дослідження можуть бути використані у профорієнтаційній роботі психологами шкільних навчальних закладів, у практиці професійного навчання практичних психологів у вищих навчальних закладах різного рівня акредитації як практичний матеріал для ефективного професійного самовизначення майбутніх практичних психологів.

Література

1. Концепция профессионального самоопределения молодежи / В. А. Поляков, С. Н. Чистякова и др. // Педагогика. – 1993. – № 5. – С. 33–37.
2. Наумова Н. Ф. Социологические и психологические аспекты целенаправленного поведения / Н. Ф. Наумова. – М. : Наука, 1988. – 199 с.
3. Леонтьев Д. А. Выбор как деятельность: личностные детерминанты и возможности формирования / Д. А. Леонтьев, Н. В. Пилипко // Вопросы психологии. – 1995. – № 1. – С. 97–110.
4. Козелецкий Ю. Психологическая теория решений / Ю. Козелецкий. – М. : Прогресс, 1979. – 503 с.
5. Чернобровкін В. М. Психологія прийняття педагогічних рішень / В. М. Чернобровкін : вид. друге, перероб. і доповн. – Луганськ : Вид-во ДЗ “ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2010. – 448 с.
6. Психологический словарь / под ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Педагогика-Пресс, 1996. – 440 с.

© Шкарупа Я. С.